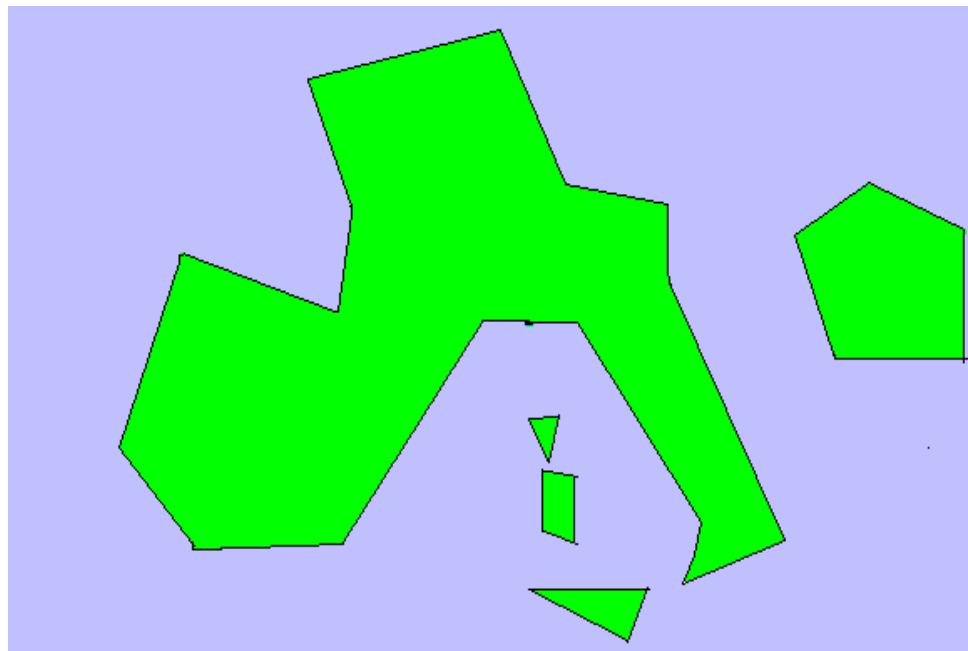

MARE LINGUA

N°1

PARS PRIMA ANNI 2003

Revista linguarum
romanicarum minorum

Mare Lingua

Dirección / direcció / direzione :

Xavier F. Conde

Consello editorial / consell editorial / cusigliu editoriale :

Xosé Nel Comba Paz

Francesc González i Planas

Alberto Gómez Bautista

Xosé Antonio López Silva

Nanni Falcone

Enderezos / adreses/ indirizos :

<http://www.romaniaminor.net/marelingua>

LA SITUACIÓ LINGÜÍSTICA DE LA VALL D'ARAN (CATALUNYA)

Francesc González i Planas

1. El territori i la gent

La Vall d'Aran és una petita comarca situada a la vessant nord dels Pirineus que té com a llengua pròpia l'occità, més conegut entre els habitants de la vall amb el nom d'*aranès*. L'*aranès* pertany al grup dels dialectes gascons.

Actualment el territori *aranès* forma part de l'Estat espanyol, de la comunitat autònoma de Catalunya, i de la província de Lleida. A causa del relleu muntanyós dels Pirineus, la vall es troba tancada pel sud —el que significa que històricament ha quedat aïllada de la resta de Catalunya i d'Espanya— i el seu únic espai de comunicació natural ha estat la Gasconya (Gasconha), especialment les terres de Comenges.

La economia tradicional *aranesa* es va basar fins a principis del segle xx en l'agricultura i la ramaderia; però, a partir des de la dècada de 1950 fins 1970 una part molt important de la població d'Aran es va veure obligada a deixar les activitats tradicionals i va haver d'emigrar a les zones industrialitzades d'Occitània i

de Catalunya, especialment als cinturons industrials de Tolosa de Llenguadoc, Bordeus i Barcelona. A partir de 1970, amb l'arribada del turisme, sectors com els de la construcció, l'hostaleria i el comerç van experimentar un important desenvolupament i van suposar un creixement de l'economia local fins aleshores mai vist; la qual cosa va permetre que la població autòctona pogués romandre a la vall, i que per primera vegada arribessin importants fluxos d'immigrants procedents d'altres regions espanyoles.

2. La llengua

La societat *aranesa* és bàsicament trilingüe, ja que de manera habitual els *aranesos* utilitzen tres llengües: l'*aranès*, l'espanyol i el català. El francès s'utilitza de forma secundària, no com a llengua vehicular de la població, sinó que només s'utilitza en les relacions comercials amb França o per tractar amb els turistes.

A la dècada de 1980 l'espanyol jugava el paper de llengua d'Estat i de cultura.

Era la llengua hegemònica de l'administració; era la llengua de les situacions formals, i també era la llengua per al tracte amb els desconeguts i els forasters. L'aranès era la llengua d'ús col·loquial, destinada a les relacions familiars, amb els veïns i, en general, de les situacions informals —mercats, bars i tavernes, aplecs, etc. En canvi, el català gaudia d'un estatus intermedi, ja que tenia un ús bastant ampli en els centres sanitaris i en l'ensenyament, sectors que eren competència de l'administració de la Generalitat de Catalunya.

A la dècada de 1990 i en l'actualitat l'estatus de l'espanyol ha romàs invariable: continua essent la llengua hegemònica en les relacions entre els ciutadans i l'administració estatal i, encara en molts casos, amb les administracions locals i autonòmica. L'aranès ha guanyat usos en l'esfera social i es consolida com a llengua de cultura: ha deixat d'ésser una llengua col·loquial per ésser la llengua de la administració comarcal i dels actes oficials i de protocol; és la llengua de la

llengua de la senyalització vial i dels centres oficials; en l'ensenyament té un paper molt important com a llengua vehicular. El català —més que l'espanyol— ha cedit part dels seus usos a l'aranès, sobretot en aquells sectors que controla l'administració catalana com ara l'ensenyament.

Malgrat la millora de la situació social de l'aranès no hem d'oblidar que els nivells de comprensió i expressió orals han baixat, mentre que per al català pràcticament s'han mantingut (cf. Taula 1); però la capacitat per llegir i escriure en les dues llengües s'ha incrementat, un clar reflex dels nous usos assolits per l'aranès gràcies a la introducció en el sistema educatiu. Aquesta situació aparentment contradictòria s'explica perquè entre la dècada de 1980 i la de 1990 va augmentar considerablement el número d'immigrants que es van establir a la vall (cf. Taula 2), al mateix temps que les noves generacions s'escolaritzaven en la llengua local.

N. 1, Pars Prima Anni 2003

Taula 1. Comprensió de l'aranès i del català en els anys 1984, 1991, 1996 i 2000. Percentatges.

	1984		1991		1996		2000	
	aranès	català	aranès	català	aranès	català	aranès	català
No l'entén	6,9	9,1	7,7	3,6	10,0	3,5	7,5	—
L'entén	93,1	90,8	92,3	96,4	90,0	96,5	92,5	—
El sap parlar	79,1	78,9	60,9	73,3	64,9	76,3	68,2	—
El sap llegir	24,5	32,2	51,0	63,9	59,3	70,2	58,5	—
El sap escriure	8,9	20,5	18,6	27,7	25,0	35,0	35,8	—

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de Climent (1986), Vila (2000) i Suïls et al. (2001).

Taula 2. Origen de la població aranesa segons el lloc de naixement. Enquestes de 1984 i 1996. Percentatges.

Territori de naixement	1984	1996
Val d'Aran	62	47
CAT – PV – IB	15	23
Resta d'Espanya	21	26
Estranger	2	4
TOTAL	100	100

CAT – PV – IB: Catalunya, País Valencià i Illes Balears.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de Climent (1986) i Vila (2000).

L'any 1983 va començar, amb caràcter experimental, la introducció organitzada de l'aranès en l'educació primària, i en l'actualitat la Vall d'Aran és l'únic territori d'Occitània on l'occità és la llengua vehicular en tots els centres d'educació infantil i de primària.

Hi ha molts àmbits en els quals és molt difícil combatre la regressió social de l'aranès. Un d'aquests àmbits és el dels mitjans de comunicació, ja que la

majoria són de fora de la Vall d'Aran; i la situació demogràfica —tan sols 7000 habitants— no permet crear mitjans de comunicació propis de qualitat. A més cal afegir la precària situació de la llengua occitana a França, la qual cosa no permet compartir iniciatives culturals de gran envergadura per falta de ajudes oficials en aquell país.

Les úniques iniciatives públiques d'emissió en aranès han estat promo-

gudes per la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (CCRT), de manera que a la Vall d'Aran s'hi emet en aranès 2 hores diàries de ràdio i 10 minuts de televisió a la setmana. Altres iniciatives han estat la traducció a l'aranès de cintes de vídeo de sèries infantils de producció pròpia de la CCRT.

Actualment la Vall de Aran és l'únic territori d'Occitània on la llengua occitana té un reconeixement legal que podríem considerar d'oficialitat (o cooficialitat). Hem d'advertir *a priori* que l'oficialitat de la qual gaudeix l'aranès no és equiparable, ni de bon tros, a la del català, del gallec o del basc en les seves respectives comunitats autònomes.

Aquesta situació es remunta a l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia per a Catalunya de 1979, i a la negativa d'alguns partits polítics catalanistes d'acceptar l'aranès com a llengua oficial. Per satisfer la demanda social es va incorporar l'article 3.4 que diu que «la parla aranesa serà objecte d'ensenyament i d'especial respecte i protecció». Aquest fet va suposar que l'aranès només fos una llengua protegida, però en cap cas llengua oficial de la

comunitat autònoma. Posteriorment amb la Llei 16/1990, de 13 de juliol, sobre el règim especial de la Vall d'Aran —una mena d'estatut d'autonomia comarcal— es va reconèixer l'ús de l'aranès com a llengua oficial dins de les administracions locals, comarcal i autònoma.

Davant d'aquesta situació, els aranesos han iniciat un procés de normalització lingüística únic a tota Occitània, i per això els cal un estàndard lingüístic per poder tirar endavant amb la seva tasca. A mesura que la situació sociolingüística de l'occità a França empitjora, els aranesos han de plantejar-se com afrontar el seu aïllament i trobar estratègies que els permetin mantenir certa autonomia lingüística sense posar en perill la unitat de la llengua occitana. El més important per als aranesos és normalitzar l'ús de la llengua occitana dins el propi territori, crear un model estàndard útil per als usos lingüístics d'una societat moderna —exportable, per què no, a les altres regions gascones— i evitar, en la mesura del possible, l'aïllament sociolingüístic al qual estan sotmesos.

ARS IMPROVISANDI

Xavier Frías Conde

O goberno asturiano decidiu que ía dar formación en lingua galega en Asturias nunhas condicións ata un certo punto semellantes ás que se dan en asturiano. Ben, a idea de partida non pode ser considerada mala, pero a idea de partida, o seu desenvolvemento e a realidade que temos agora son cousas ben diferentes. E sobre estas tres cuestións (se cadra podíamos reducilas a dúas: o que é a teoría e o que é a práctica) gustaría de facer unha reflexión ao tempo que dentro de Asturias hai tres linguas con tres tratamentos diferentes: unha con todas as condicións favorables –o castelán–, outra minorizadísima –o asturiano– e unha terceira ridiculizada –o galego eonaviego.

Non vou falar do castelán como lingua vehicular, porque non o require e a súa situación é boa, malia as queixas que poidan vir dalgún nostálxico dos Reis Católicos. O asturiano, ao menos desde a teoría, presenta unha situación que está "en vías de normalización", aínda que esta situación vai un paso adiante e cinco atrás, especialmente desde hai varios

anos. E a ninguén se lle escapa que se se compara a escolarización en asturiano coa que se realiza noutras linguas, como o galego, o catalán ou o basco, a cousa está moi mal plantexada. Entremos brevemente nesta cuestión.

No ensino secundario, un profesor de lingua debe ser licenciado na filoloxía correspondente (galega, catalá, basca). Tal realidade non é posible en asturiano porque non existe a filoloxía asturiana; de feito, o único que existe é unha sección de asturiano dentro de Filoloxía Hispánica na facultade de filoloxía de Oviedo (aquí non vou tratar a cuestión das moitas tachas que a creación desta especialidade, completamente lóxica e desexable, recibiu e recibe por parte de moitos sectores). Daquela, a capacitación didáctica e os coñecementos lingüísticos de quen impartan asturiano serán sempre bastante menores que os seus colegas que impartan galego, catalán ou basco. Mais as cousas son aínda moito peores, porque hai outra serie de factores que é necesario ter presentes. A escolarización en

galego, catalán e basco é obrigatoria (con excepcións que non exporei), perfectamente lexislada, e ademais o idioma ten unha consideración curricular. Isto non acontece co asturiano, que está parcialmente lexislado, cuns planos de estudos ridículos, retocados e descafeinados polo goberno autónomo, que dan lugar a unha materia folclórica, marxinal, desleixada, que se pretende condenar ao ostracismo.

E o ensino primario? Ben, aí a cousa está lixeiramente mellor. Existe a cadeira de lingua asturiana como optativa na Escola de Maxisterio, mais tamén cun rango moi diferente ao que as súas linguas irmás noutras partes (non se pode comparar a formación lingüística en galego, catalán ou basco que reciben os estudantes de maxisterio en cadansúa comunidade). Mais por se fora xa de por si desastroso, a Academia da Lingua Asturiana, asume todo tipo de competencias e recicla "profesores" de lingua asturiana en quince días, dándolles unha formación que non parece que sexa a máis desexable.

Respecto da lexislación en primaria en materia de lingua asturiana, a situación é tamén penosa e a "voluntariedade" da materia permite unha grande picaresca, onde a única perdedora é a lingua. Os mestres son considerados de terceira categoría, dan pulos de centro en centro e moitas veces non poden máis que im-

provisar. Os textos docentes de que dispoñen son case nulos, non reciben practicamente apoio de institucións educativas e os centros de profesores, salvo moi contadas excepcións, non desenvolven proxectos neste campo. Afortunadamente, o asturiano conta cunha certa literatura infantil que axuda ao desenvolvemento das aulas, pero á vista de que a escolarización en asturiano –que insisto en que é opcional– resulta lamentable.

Triste panorama. Mais se ollamos para a situación do galego en Asturias, descubriremos con sorpresa –por non dicirmos carraxe– que é aínda peor. Parece increíble que a lingua galega estea lexislada en Galiza e parcialmente en Castela-León (na zona do Bierzo Occidental por mor dos acordos entre os respectivos gobernos autónomos), mentres que o tratamento que recibe en Asturias sexa dos peores que un se pode atopar en Europa. E é aquí onde me gustaría incidir.

Segundo a lei de uso do asturiano (1998), todo o relativo ao asturiano será automaticamente extensible ao "galego/asturiano" (simpático nome con que na lei aparece chamado o galego eonaviego, que para a Consellería de Cultura é "galego-asturiano"). Pois ben, para que iso sexa así, é preciso, primeiro, que o asturiano teña un desenvolvemento normal e, segundo, que realmente todo

sexa aplicable ao galego, o cal non é certo como exporei arreo, mais antes é preciso parar un momento para analizar cál é o estatus do galego en Asturias.

Evidentemente, nin o Principado nin a Academia da Lingua Asturiana recoñecen que o galego sexa lingua dunha parte do Principado (e por tanto, lingua propia tamén de Asturias). Tal situación non coincide coa que se dá en Aragón, onde o catalán da Franxa de Poñente está perfectamente recoñecido e aceptado, como xa se ten escrito decote. Daquela, que é, para as autoridades asturianas, o que se fala no Eonavia? En principio, parece que admiten que non é propiamente asturiano, mais non o recoñecen como galego, de aí que quede co termo calculadamente ambiguo de "variante". De feito, a lei do 98 dalgún xeito eleva ao eonaviego á categoría de lingua xunto co asturiano, aínda que se trata dunha lingua de terceira categoría se o comparamos co asturiano, que é de segunda comparado co castelán.

Daquela, vexamos cál é a situación do galego eonaviego no contexto escolar. Como dixen anteriormente, esta pode considerarse sen lugar a dúbidas de penosa. Se as consideracións anteriores sobre o asturiano e a educación son extrapoladas ao galego en Asturias, temos unha situación que resulta ridícula.

En primeiro lugar, a falta de recoñe-

mento do galego como tal non permite que se poidan utilizar determinados mecanismos legais. Ademais, a minoría galegófona en Asturias é moi reducida, arredor dunhas corenta mil persoas viven nos concellos máis occidentais e nin todos eles son galego-falantes, fronte ao resto da poboación asturiana, o cal fai que os eonaviegos non sexan máis do 5% dos asturianos.

Esta realidade numericamente diminuída non favorece que o Principado desenvolva políticas de promoción da lingua. Unha poboación tan "miserable" non o "merece". En segundo lugar, non hai programas ningúns, porque a idea peregrina de "adaptar" os programas de asturiano para o eonaviego, aplicando a lei, soa a burla. Terceiro, a formación do profesorado é deplorable e a Academia Asturiana ten a súa tutela. Desta maneira, a escasa formación que reciben os profesores de asturiano queda dividida por catro cando se trata de formar profesores de lingua galega en Asturias. De feito, a súa formación faise nos mesmos módulos, no mesmo espacio físico, durante dúas semanas no verán. E así, despois, saen os mestres de eonaviego.

Si existen varias prazas de galego asturiano en varios centros eonaviegos, e tamén ata tres en ensino secundario (certamente todas elas con carácter voluntario), o cal é case o único elemento

seguro que se ten para a utilización do galego como lingua vehicular no Eonavia.

Se os mestres de asturiano non contaban practicamente con materiais para a súa tarefa, os de galego teñen dez veces menos, aínda que non se trata de falta de materiais en si mesmos. Existen libros de literatura infantil en galego eonaviego, mais como están na ortografía común galega, estes non son nunca empregados polos mestres oficiais, xa que hai aquí un conflito do que xa se falou noutras partes. Resulta increíble, mais existindo dúcias de materiais pedagóxicos publicados en Galiza, estes non se poden utilizar en Asturias por razóns políticas. Deste xeito, se nada máis se utilizan materiais propios, os recursos son limitados, mais aínda así existen.

Sen embargo, os mellores materiais están escritos coa ortografía galega, de maneira que estes non son empregados polos mestres na maioría dos casos, que a penas poden utilizar os escritos en grafía asturianizante (que son bastantes menos e en xeral de peor calidade).

Esta é nada máis unha pequena descripción do panorama. Evidentemente hai solucións, relativamente sinxelas, pero que hoxe, co panorama socio-político asturiano, quedan case como utopías. Aínda así, gustaríame sinalalas porque non son nada estrañas.

O primeiro paso é o recoñecemento do

galego como lingua propia de Asturias xunto co asturiano. Sendo consciente de que as potestades en materia lingüística para o Eonavia lle corresponden ao Principado, este debería desenvolver a súa responsabilidade, mais non se pode negar que tan galego é o que se fala na beira esquerda do río Eo como o que se fala na beira dereita, de maneira que os materiais feitos en Galiza poden ser utilizados perfectamente no ensino de galego en Asturias. Iso non quita para que a especificidade do galego nesta comarca se manteña, e que se promovan os materiais en galego eonaviego, mais non se pode rexeitar a morea de materiais dispoñibles que poderían chegar desde Galiza. Ao mesmo tempo, o Principado debería favorecer unha auténtica formación do profesorado de galego, dando aulas desta materia tamén na Escola de Maxisterio de Oviedo, mais ao mesmo tempo, calquera profesor de galego (en Galiza ou onde queira que estea) podería dar aulas de galego en Asturias igualmente.

Ademais, sería necesario que todos os centros escolares de primaria e secundaria contasen cun departamento de lingua galega, ou ao menos co profesorado necesario para impartir esta cadeira.

Son consciente de que moitos dos puntos aquí expostos son complicados, mais outros non tanto. O que no fondo resulta difícil de comprender é que o

galego fóra do Eonavia poida ser ensinado con relativa normalidade, mentres que os nenos eonaviegos non teñen case acceso á súa lingua dentro do sistema educativo.

E así, entrementres, favorécese a desesperante arte da improvisación... de tan tristes consecuencias.

SU GIASSU DE SA LIMBA SARDA

Nanni Falcone

A faeddare de sa limba sarda chena si lassare leare dae unu sentidu de rivalsa contra su stadu italianu chi che l'at chircadu de che spiegare, a die de oe quasi non benit bene. Epuru bisongiat de imparare a lu fagher; non balet a nudda a sighire a stare lastime nde-nos pro su bene pérdidu o sfatu. Como bisongiat de ponner aficu solu a su presente; tempus chi sas limbassas chi sunt stadas aggorradas s'ismannient e leent torra su bgu chi lis cumpetet. Depimus, nois sardos a primu, ghiare in una carrera sconnota. Imbentare faeddos noos pro dare a sa limba sa capassidade de stare in su presente. S'ómine non punnat a una spartimenta de sos benes sighende sos cunsizos de Marx «a ongiunu segundu sa necessidade sua», ma est prus ghiadu «a ongiunu su chi resessit a aggafare». Bos naro custu pro bos fagher a ischire chi su bene nostru non podet benner dae fora, ma cheret chi nos lu balanzemus comente calesisiat atera cosa. No est de su totu beru chi s'astrinta mala chi at ápidu sa limba sarda benit totu dae

s'aggorramentu impitadu dae su stadu chi cheriat aer una limba sola natzionale. Si sos sardos oe faeddant pagu su sardu est ca sunt mudados puru sos tempos. Nois sardos amus atraessadu su tempus de su cambiamentu interis chi nos fimus aculturende cun un'átera limba chi amus bidu prus apropiada pro cussu cambiamentu. Gai fatende, no amus dadu a sa limba sa possibilitade de s'ammodernare paris cun nois. Est abbarrada isseguis interis chi nois fimus andende addaenanti. Gai a su mancu nos paret.

Ongi recúperu tando leat prus pelea de su chi amus afaca a póddighes; bi cheret prus ánimu, prus siguresa in su chi semus andende a fagher, prus fide in unu agabbu chi non bidimus a curtzu, chi a bortas non bidimus etotu. Si abbaidamus a su presente nos leat su disisperu áteru che ánimu bátidu dae sa fide. Ma puru, in meda, su pensamentu chi mai nudda in s'ómine est nadu pro semper, chi sa stória est ghiada dae sa gente, leat pees

e cumbatat pro una bisione atrivida de sa limba nostra.

Depimus mirare a su prus. Depimus creer chi sa limba nostra podet esser impitada in totu cuddos campos chi su presente nos nde imponet s'impreu. Ongiunu cheret chi lu fatat in sa realtade sua, cun coragiu e fantasia. Cheret chi diat a bider in su biver suo fetianu chi su faeddu seculare nostru si podet impitare semper e totue. Solu s'impitu fetianu podet dare ánimu a sa limba e a chie l'impitat.

Bisongiat chi sas scolas la imparent a sos pitzinnos, ca proite solu sa scola, a die de oe, dat un'inchelu de nobilesa. In scola podimus imparare un'impreu curretu de sa limba scritta. Ischimus totu chi chena limba scritta una limba in sos tempos de oe est destinada a scumparire luego. Sa scrittura custringhet s'ómine a una ragionamentu prus séliu e cuncretu che de sa limba faeddada. Chi custu non chergio narrer chi depimus lassare su faeddu pro su scritu, comente in custos úrtimos annos diat parrer capitende. Bi cherent ambas sas cosas, ca s'una est fiza de s'átera: sa limba scritta benit semper pustis de su faeddu ma sa limba scritta cunsentit unu faeddu prus apropiadu. Sa scrittura abbarrat in su tempus e totu dae issa podent leare semper cussizu, copiare e mezorare.

Cun sa scrittura si faghet sos documentos chi relatant sa gente. Cun sos scritos si faghet sa stória pro sos si benint dae poi, e si trasmitit connoschéntzias e bisos. E si contant sos contos e si faghet sa rappresentazione de sa bida de s'ómine, ca proite s'ómine at bisongiu de esser semper repensadu in medas maneras. Amus unu bisongiu primargiu de esser pintados pro chi sos áteros nos potzant connoscher prus bene. Sa scrittura tando, ma non solu issa, ongi forma de arte andat bene pro fagher custa rappresentazione, depet stare in unu postu de mandu in sas fáinas de sa gente.

Sa scrittura cando est posta in relata cun sas áteras limbos, benit cun sos tramunos de sas óperas azenas a si fagher prus madura, prus manivile ca est pressada a tramunare cun áteras paráulas cuncetos nados in áteros modos. S'abizat tando, unu chi tramunat bestimenta a unu scritu, chi ongi limba at intro de issa totu su necessáriu chi li serbit pro s'expressare. A s'expressare pro calesiat pensamentu. B'at dificultades, e mannas puru, ca nois sardos semus ponzende manu solu como a impreare sa limba in custu campu. Amus de imparare totu. Non b'at libros ne técnicas chi nos agiudent. Imparamus ponzende fatu a sa fáina nostra matessi cun sa fide a s'atrive de chie ischit chi s'est fatende cosas chi

andant fatas. Su tramunu meu de su romanzu de Conrad, fit che una scumbatadura cun megus a primu de totu, ma puru cun chie at semper pensadu chi sa limba sarda fit unu pagu ruza e che a l'impitare in campos culturales non fit adata. Chi sas formas suas linguísticas fint fizas de sas fáinas antigas de sos sardos; una limba adata a sos pastores e a sos massáios chi l'aiant remonida in totu su tempus de sos mezeros de sa civiltade. Si bi so resessidu a fagher custu tramunu dende a sa limba, ca cussu fit su

scopu, sa capassidade de s'expressare cun s'animu sardu, est ca sa limba lu permitit. Sa capassidade mia est stada solu cussa de la chindulare in una manera dechida. Su libru peret pensadu in sardu. Custa est stada sa prus bella cosa chi m'ant nadu e custu cheret narrer chi sa limba est ammadurende bene, chi nos podimus torrare a leare, nois sardos cun sa limba nostra, su logu chi nos cumpetet in su pensamentu e in sa cultura universale.

TRADUCCIONES CLÁSICAS E EDITORIALISMO INSTITUCIONAL NO SISTEMA LITERARIO GALEGO

Xosé Antonio López Silva

A recente publicación dos ata o de agora dous últimos exemplares da colección institucional Clásicos en Galego pon de relevo a súa consolidación, malia que lenta, durante os seus quince anos de andadura e vinteun títulos de variado tipo. A profesora Teresa Amado, do Departamento de Latín e Grego da Universidade de Santiago, firma a traducción de varios diálogos de Luciano de Samosata, agrupados tradicionalmente dentro dos coñecidos como *Diálogos de Deuses* e *Diálogos de prostitutas*¹. O bo traballo traductor reafirma, por unha banda, un xa longo percorrido académico da autora polos camiños do xénero cómico do sistema literario grego, entendido no seu máis amplo senso disciplinar. Non hai que esquecer que da súa man é tamén a traducción que de *Nubes* e *Asamblearias*, (Santiago, 1991) deu ao prelo nesta mesma colección, así como da novela de Longo *Dafnis e Cloe* (Santiago, 1994), tamén nesta serie institucional. Este interesante traballo sobre Luciano permite apreciar unha traxectoria académica moi coherente e pechada

¹ Luciano de Samosata, *Diálogos de Deuses, Diálogos de prostitutas*. Santiago. Xunta de Galicia, Consellería de Presidencia, Relacións institucionais e Administración pública, Galaxia, 2002.

por parte dunha autora experta na comedia antiga, que conta no seu currículo con traballos de moi diverso calado entre os que destacan a súa tese de doutoramento *Léxico de los Fragmentos de Cratino*² e artigos e colaboracións diversas que dun xeito ou outro mostran como eixo de investigación principal os diversos ámbitos do sistema de xéneros da comedia grega antiga, media e nova.

A atención bibliográfica polo xénero da comedia grega neste nivel académico por parte dunha autora pertencente ó sistema universitario galego, enlaza, ó tempo, cunha interese ampla que nos quince últimos anos se ten apreciado no sistema teatral galego pola recuperación para o público de diversas obras aristofánicas, fundamentalmente, a cargo institucional, ao menos nos seus primeiros tempos. É destacable nese senso, a recuperación e presentación que con bo éxito de crítica e público tivo a posta en escena de *Lisístrata*, de Aristófanes, por parte do CDG na temporada de 1997, baixo a dirección de Eduardo Alonso. A partir desta data, a presenza de Aristófanes como representante único non

² Santiago, Servicio de publicacións e Intercambio Científico da USC, 1993

fragmentario da comedia grega antiga tense reforzado pola atención que diversas compañías privadas galegas teñen feito da súa obra. Supera o ámbito desta reseña reflexionar sobre as razóns que poden ter influído na recuperación a nivel de recepción teatral deste autor, así como a influencia que a crítica académica poida ter representado para potenciar a devandita recuperación.

Asemade, é destacable tamén que o interese xeral de receptores teatrais varios enlazou cunha interese académica, aínda moi pouco desenvoltoa, lamentablemente, que ven a mostrar as pegadas da influencia do sistema literario grego dentro da conformación do sistema literario galego, entre os que destacan fundamentalmente os diversos traballos que Xesús Alonso Montero lle ten dedicado ao tema e, asemade, un artigo xa clásico a este respecto de Filgueira Valverde publicado en 1979 (reeditado en *Viceversa, Revista Galega de Traducción* 3, 1997: 25-32), así como os recentes estudos da mesma Teresa Amado.

Queda aínda moito que facer, sobre todo, respecto dun estudio rigoroso, dentro do mundo académico de Galicia acerca dos niveis de baixa conformación e consolidación que as traducións, ou mellor dito, a carencia de traducións en xeral e de clásicos en particular, proporcionaron ó sistema literario galego dende a súa orixe ata a actualidade, analizando tódolos niveis e elementos conformadores do sistema literario galego e en particular, do seu repertorio. Estes deberían de ser uns marcos teó-

ricos nos que, coido, se debe imbricar calquera achegamento non só as influencias do sistema literario grego e latino no quefacer xeral dos produtos, senón tamén nos diversos elementos e compoñentes do sistema literario, entre os que destacarían os produtores o mercado e a institución.

Esta traducción de Luciano, acompañada dun breve pero clarificador estudio preliminar, sinala a continuación que a autora fai da versión de produtos xenéricos diferentes ás do sistema literario grego de época clásica, pero intimamente vinculados a presupostos e caracterizacións debedoras de xéneros canonizados nese periodo clásico. O vencellamento de boa parte dos escritos de Luciano de Samosata dentro da óptica da comicidade, por unha banda, e da estrutura ficcional dramática, pola outra, ven a poñer de relevo a existencia de interesantes estruturas relevantes de produtividade deste devandito canon clásico grego no sistema literario de época imperial. A traducción da profesora Amado se erixe como un potente medio práctico que subliña ditas vinculacións e as tensións relacionais que se xeneran para determinados parámetros de creación literaria nas estruturas do sistema literario grego imperial, ó que Luciano pertence.

Do mesmo xeito que a traducción de Aristófanes era un complemento axeitado a unha profunda, constante e madura aproximación académica á Comedia Grega Antiga, este traballo realizado sobre a obra de Luciano mostra un traballo rigoroso respecto da versión ó

galego, por canto esta require, nunha medida similar á da traducción dos cómicos gregos, dun axeitado dominio de recursos expresivos que integren na devandita traducción elementos lingüísticos xeradores de comicidade, pero tamén elementos paralingüísticos que vertan con corrección o contexto específico en que se insire a obra traducida. Esta tarefa foi realizada pola profesora Amado con acerto. A introducción crítica insiste en poñer de relevo a explicación dos elementos que poderían afastar o lector eventual que non ubique o contexto literario e cultural da obra de Luciano. Do mesmo xeito son moi útiles a este respecto as notas e a bibliografía crítica incluída no volume, que fornece a necesaria resposta para unha profundización que posibilite unha comprensión aínda máis cabal de obras destas características. Coido, sen embargo, que o estudo da influencia de Luciano reservada en boa parte a pasar revista as vinculación no sistema literario español fronte a un estudio máis reducido da súa presenza en países europeos, pode considerarse mesmo extempóreo nunha obra de características intrínsecamente galegas, alomenos, tal e como debería estar concebida a devandita colección. Este detalle mostra, precisamente, que mesmo a traducción o galego dos clásicos gregos e latinos está lastrada por compoñentes académicos que subliñan o prestixio e influencia do sistema literario central, o castelán. Coido que tanto desde un punto de vista académico como na práctica da publicación galega se deberían evitar este tipo de cousas, que

só inciden na percepción dos receptores e mesmo a nivel dos estudiosos, de que estes achegamentos tradutores e académicos ó sistema literario galego son secundarios, fronte ós relacionados co sistema literario castelán, algo que tamén explicaría a dedicación tan baixa a nivel de estudos académicos en lingua galega respecto, non só ao estudio do sistema literario grego e latino, senón tamén a vertente da súa influencia no sistema literario galego e asemade, a unha práctica de traducción coherente, ampla e rigorosa, que forneza este sistema literario cubrindo unha necesidade fundamental do mesmo. É un feito constatado a necesidade das traduccions como mecanismo fundamental de normalización e afirmación individualizada dun sistema literario minorizado, pero tamén é certo que, dentro dos parámetros e mecanismos internos e externos do devandito sistema, esta labor de recurso ós elementos canonizados vinculantes a varios sistemas se soe dar pola vía do recurso á labor realizada dentro do sistema literario central do cal é dependente o minorizado-periférico.

É tamén claro que dentro dos mecanismos de funcionamento dos sistemas literarios minorizados, a traducción en xeral e a dos clásicos en particular, mostra niveis moi dificultosos tanto na súa labor creadora como sobre todo, nos niveis de recepción, dado que nos parámetros editoriais produtos desta clase son xeradores habituais de perdas, e polo tanto, quedan bastante apartados dunha práctica editora que necesita o beneficio empresarial como patrón

económico fundamental para o mantemento e consolidación do sistema. É precisamente dentro desta óptica onde cobra importancia a necesidade da vinculación do aparato institucional no eido cultural, co fin de soste-lo e fornecer aqueles aspectos que sendo necesarios para o desenvolvemento do sistema literario, atopan máis dificultades debido ó carácter minorizado do mesmo.

É necesaria, así, unha política cultural activa que cubra estes oc-os sen ter en conta máis que criterios de necesidade cultural en senso amplo, con vistas ó reforzamento do sistema editorial, precisamente por evitar que este se teña que facer cargo de elementos xeradores de perdas, do sistema educativo e académico, por poñer ao alcance dos membros do sistema textos canonizados de uso vario e ao mesmo tempo, dotar á comunidade educativa de tarefas de traballo fundamentais para a conformación do sistema. Por último, se fornecería tamén á posibilidade de recepción do público destes produtos, precisamente por normalizar un elemento clave como é a posibilidade de acceso a elementos textuais que doutra parte terían que ser consumidos nos marcos do sistema literario central: a labor xeral de consolidación e dignificación do sistema literario sería unha consecuencia fundamental dentro do labor institucional, que debería crear entidades non lucrativas que sen entrar en competencia nin solapamento cos entes editoriais, fornezan o sector da tradución en xeral, e da tradución dos clásicos en particular como mecanismo fundamental de acceso

á modelos textuais canonizados, productivos ou non, para o sistema literario minorizado.

No marco concreto do sistema editorial galego contamos con este elemento dentro da colección institucional Clásicos en Galego. Sen embargo, os resultados destes quince anos de andaina plantexan a nivel do sistema cultural galego moitas máis sombras que luces. En primeiro lugar, se percibe unha tara no número de publicacións xestionadas, que non se estende máis aló de vinteun volumes, unha cantidade moi exigua tendo en conta o número de anos de vida desta colección, que comezou en 1988. É tamén obxectivamente constatable que o organismo editor non parece o máis axeitado para unha labor axeitada neste marco. A Consellería da Presidencia, Relacións institucionais e Administración Pública é a encargada desta colección, que debería claramente abranguer o ámbito institucional da Consellería de Cultura ou mesmo de outros organismos institucionais directamente vinculados, ben a Cultura, ben mesmo a Educación. Falta tamén unha coordinación interna clara a través non tanto dunha dirección editorial eficaz canto dun consello editorial amplo conformado por diferentes sectores do eido da cultura, do mundo editorial, e académico nos seus diferentes niveis, e non só o universitario, que clarificasen e fixesen públicas as propostas de actuación, así como elaborasen planes amplos a curto, medio e longo prazo, de produtos de interese para seren versionados e publicados, sen que se dese un

solapamento co eido privado, como ocorreu no caso da traducción de *O asno de Ouro*, de Apuleio, onde apareceron o mesmo tempo no mercado galego unha publicación dunha editorial particular, Xuntanza, e a edición institucional de Clásicos en Galego no 1999. De feito debería de constatar-se que nos poucos anos de vida desta editorial, publicou un considerable número de volumes de clásicos grecolatinos en lingua galega. A carencia dun axeitado órgano de distribución lastrou case todos os seus resultados de recepción. A colaboración institucional só se da no eido da subvención por obra publicada en galego, que de todos os xeitos, non fornece en absoluto o sector editorial se non ten en conta outra serie de parámetros e elementos xeradores de crise no sector.

Tal estado de cousas mostra ás claras a necesidade non só de coordinación senón de publicitación de plans de traducción enmarcados nesta colección de Clásicos en Galego. Sendo como é unha colección non reservada só a clásicos grecolatinos, senón a clásicos do sistema literario e cultural occidental, parece tamén rechamante a publicación ampla nos últimos anos de autores que non ocupan un lugar destacado no canon occidental, como son autores franceses e xermánicos de interese xeral cando menos dubidoso, caso de Adam de la Halle, o anónimo *Lai de Graellent*, ou Hartmann von Aue. Máis que nunca parece necesario acadar, por unha parte, un grao de equilibrio entre a nacionalidade dos autores a traducir, e asemade, das obras canonizadas que deben ser

postas a disposición do público galego. Do mesmo xeito, parece necesaria unha axeitada política de propaganda institucional que permita obter o maior grao de publicitación os volumes publicados con vistas a unha resposta e unha penetración receptora o máis ampla posible. Do mesmo xeito, esta colección debería ser a porta de formación de equipos de traducción con consideración académica e institucional axeitadas. A labor de traducción, -e máis aínda un traballo tan arduo e esixente en formación académica como a dos clásicos- debe estar dignificada dende un punto de vista económico e académico, a través dunha política institucional axeitada. Non se pode deixar que dentro dun sistema literario minorizado como o galego, a traducción sexa unha labor voluntariosa, difícil e mesmo gravosa para a persoa do traductor, e menos aínda por parte da propia institución encargada, a través dun organismo editorial oficial, de poñer ao alcance dos lectores obras da máis alta significación literaria e verdadeiro e perdurable patrimonio da nosa cultura occidental, segundo se destaca na presentación da colección.

A publicación desta traducción de Luciano, ven, polo tanto, a subliñar un estado de cousas que dun modo xenérico, mostra a capacidade alta da labor persoal do traductor, e pola outra banda, a necesidade crecente de profundas reformas no plano da traducción institucional que veñan a superar problemas vellos e herdados que están a facer un dano profundo o sector cultural e literario galego. Tendo como temos un me-

canismo institucional, é necesario optimizalo a través dunha política de plans de traducción, que se conforme de modo amplo, público e abarcador a través da colaboración institucional, académica e privada, e dotando dunha maior meritaxe da propia labor de traducción e do papel do traductor. Tendo os medios, é

unha lástima que falte un verdadeiro pulo institucional por parte das personalidades responsables da devandita colección, pulo que poña realmente en marcha un organismo a todas luces fundamental, hoxe por hoxe, no sistema literario galego.

EST TEMPUS DE FEDERALISMU LINGUÍSTICU

Daniele Sanna

Gente meda rexonant de língua Sarda comente de una língua chi si depet a-nire pro fortza. Ma pro ita? Pro faer ita?

Sa língua Sarda no est stétida mai sa língua de su podere centrale, a parte in su tempus de is Gluges, ma su podere centrale at semper dépidu faer is contos cun custa língua. Tantu est chi is bandidores, fintzas a pagu tempus faet, passánt in onnia logu de sa Sardinnia faende bandos e pregones in Sardu, in su Sardu fueddadu in su logu a inue fiant. Duncas fiat su podere centrale chi depiat fueddare in su dialetu /suta-bariedade/ bariedade/ língua de su logu.

Totos in Sardínnia ant dépidu faer is contos cun su Sardu, prus che a totu is cadelanos, is aragonesos e is castillianos. Totu cantos ant lassadu fueddare is sardos in Sardu, a parte is italianos. Is italianos, e is tzeracos insoro, pro annos e annos nosi ant nadu chi su Sardu fiat una manera de fueddare "greza".

In is scolas, nosi ant circadu de imparare chi fiat unu dialetu de s'italianu e totu, chi fiat una manera de fueddare de inniorantes, de pastores, de piscadores,

de massáios, de bastáscios de su portu, de sa mala de Casteddu e de sa mala de totu is biddas e citades de sa Sardínnia... nosi ant circadu de imparare chi Sardu bolet narrer fámine, chi est farigu, chi est brutore... nosi ant circadu de cumbincer, e medas si funt cumbintos. Ma no totus!

E intzandos, fintzas a cando deo apo a biver, apo a gherrare cun totu is fortzas mias pro sa língua mia, pro sa língua de is áios mios, e pro sa língua chi spero siat sa língua de is fillos e de is nebodes mios. Ma no scete pro custu.

Deo apo a gherrare pro su Sardu diferente da su meu. Deo bollo bider e intender is pipios gioghende e fueddende su Sardu insoro. Deo bollo sighire a bider e intender is pipios gioghende e fueddende cun áteros pipios de áteras biddas e logos, e cun is fillos mios. Ddos bollo bider e intender aici comente apo fatu deo a pipiu, chi seo de Casteddu, cun is pipios de Aritzo, de Terralba, de Sammassi, de Santu Lussurgiu, de Macumere, de Óschiri, e comente fatzo imoe pro is fáinas de su traballu, girende in totu sa Sardínnia.

A noso no serbit unu língua pro cumandare. A nosu serbit unu Sardu pro is cosas de onnia die: pro su traballu, pro sa scola, pro sa família, pro s'amore, pro su giogu, pro s'amigántzia, pro ónnia cosa! Is Sardos si cumprudent bene aici puru, mancari fuerdent in manera unu pagu diferente s'unu de s'áteru, ma sa connoscéntzia a paris e su manígiu de su Sardu chentza de birgungia ant a serbire pro dd'aunire in manera sintzilla, in su tempus benidore.

Chistionare oe de una língua aunida comente si chistionát in su tempus passadu de is línguas natzionales, est una faddina manna.

Is língua natzionales, che s'italianu o su castillianu, detzídidas de su podere centrale, funt stétidas impónnidas cun sa fortza e cun is troga e is trobeddas.

Imoe calencunu, aici comente ant fatu is italianos, est pensende de imponner una bariedade de su "sistema linguísticu Sardu" aici comente in su tempus passadu nosi ant impónnidu s'italianu. Nudda de narrer a subra de sa bariedade logudoresa, chi pro me est bella meda, chi tenet unu connotu literáriu famadu in totu is ambientes linguísticos, e chi at a abarrare semper una bariedade de importu mannu pro totu is sardos.

Ma sa rexonada de faer in su tempus nostru est un'átera. Pro ita si depet imponner a marolla una bariedade a totu

is sardos? Pro narrer chi totu is Sardos fuéddant in sa matessi manera? Pro narrer chi nc'est una língua uficiale? E ita bisongiu nc'est?

Áteru contu est su de scrier in una manera simbillante, cun is matessi sinos (grafemas) in manera de nosi asimbillare intro de noso, mancari a bortas unu sinu si potzat relatare a unu sonu (fonema) diferente de una bariedade a s'átera.

Aici seo faende deo in custu momentu, e aici apo a faer in custu bolletinu, scriende in sa bariedade campidanesa, cun is régulas de grafia propónnidas de Robertu Bolognesi a sa cumissione pro sa língua Sarda Unida (e no única!).

Custa mi paret sa mellus manera de resolver sa chistione de su Sardu, pro ita est acabadu su tempus de is línguas de su podere centrale, de is línguas impónnidas cun sa fortza, e cun trogas e trobeddas.

De imoe a su tempus benidore at a tocare a chistionare de "sistemas linguísticos", de "federalismu linguísticu", de "democrátzia linguística"... est acabadu su tempus de is meres e de is tzeracos, comente cando nosi ant impónnidu s'italianu.

Onniunu depet esser mere e sciente de sa língua sua.

SOBRE A (NON) NECESIDADE DUN SUBPADRÓN PARA O GALEGO DO BIERZO

Alberto Gómez Bautista

Ten chamado a miña atención o feito de repetidas veces ter sido preguntado sobre o porqué no Bierzo non se institúe un subpadrón. Eu sempre respondo que non faltan defensores, moitos deles persoeiros destacados na xestión cultural na bisbarra como o propio presidente do I.E.B.³ ao cal oín dicir cousas tais como que a TV en galego facía mal ao “galego-berciano” (sic) falado polos cativos da comarca.

Eu preguntolles sempre aos defensores desta idea como sería ese subpadrón, o mellor dito, subpadróns, xa que teríamos que elaborar unha norma para o ancarao, outra para o galego berciano do noroeste e un outro subpadrón para o galego do suroeste pois existen marcas diferencias entre o primeiro e o último e ao mesmo tempo apenas hai diferencias entre o galego falado en Carucedo ou o que se fala en Rubiá, por pór apenas un exemplo. Café para todos ou para ninguén. Na miña opinión facer isto é sinxelamente ridículo, tan ridículo e demencial como corrixir a un falante

berciano ao pronunciar na fala “pantalois” en lugar do normativo panatalóns. Esta teima dos subpadróns é fenómeno típico de linguas minorizadas, froito de preconceitos de toda caste, ou postos a ser mal pensados, tal vez sexa fruto dunha estratexia, a do divide e vencerás. Será que se lle ocorrería alguén crear un subpadrón para o castellano de Andalucía, Colombia, ou Cuba?, ou é que hai xente que non entende que as fronteiras políticas e administrativas rara vez coinciden coas lingüísticas, ou o que pasa é que pretenden facelas coincidir sexa como for?

Outra cuestión moi diferente é se a norma galega hoxe en vigor é a adecuada, ou mellorábel ou intocábel. Sobre este tema hai opinións para todos os gustos, e non vou entrar aquí nesa cuestión, pero deixo un par de reflexións; Os galegofalantes do Bierzo, así como os doutras zonas do leste do dominio lingüístico do galego setímonos pouco ou nada representados nas solucións normativizadas polo I.L.G.A. e a R.A.G. até

³ Instituto de Estudios Bercianos.

tal punto que moitos falantes temos serias dificultades para identificar e ler textos en norma oficial. Isto tamén é debido a que somos analfabetos na nosa propia lingua, Pero só a iso?

O excesivo cío con que algúns defenden a norma oficial compostelá, o noso propio autoodio, é unha a presenza de docentes de lingua galega pouco respetuosos coas diferenzas e a riqueza da nosa lingua poderían por en perigo a nosa diferenza na unidade, é dicir, se perderían matices, verbas e sons, o que faría que a lingua ficase máis pobre.

Por outra parte estaría a cuestión do porqué temos que adherir a unha norma que nos xebra e afasta do noso tronco natural, o galego-portugués?

Na miña opinión, a norma do galego hoxe vixente ten serias incoherencias, e parte da base de que o galego comezou a se escribir no século XIX, cando o certo é que o galego se escribe desde o século XII, ignorando sete séculos de historia da nosa escrita. Alén diso afástanos do resto da lusofonia, e éñchesenos os ollos e os ouvidos con campañas con lemas como "Galego entre nós", eslogan que define moi ben a visión da lingua e da función que lle deparan os responsábeis da política lingüística da Xunta, e doutras institucións. Institucións que se saltan "a la torera" a carta Europea da linguas, que o goberno ratificou recentemente,

ao tempo que logo o incumpre ou ignora sistematicamente..

Quero aproveitar estas liñas para partir unha lanza a prol da nosa lingua veciña, a asturo-leonesa, tan maltratada e desprezada no Estado Español e que, porén, é lingua oficial na República Portuguesa, estado que si respeta, en liñas xerais, a Carta Europea das Linguas. Tense botado en cara aos galegofalantes do Bierzo o suposto crime de non termos saído en defensa (activamente) desta lingua que é tamén falada en O Bierzo⁴, concretamente en *Villablino*, *Palacios del Sil*, *Peranzais*, etc. Esta lingua coñecida na zona con o nome de Pachuezo está á beira da desaparición e xa quedan poucos falantes que a utilicen habitualmente, salvo en palabras isoladas, se ben goza aínda, na miña opinión de certa vitalidade no Concello de *Villablino* onde o seu alcalde tense manifestado a prol do ensino desta lingua, cousa que eu aplaudo e subscrebo. Mais é necesario e urxente que as persoas deses territorios, e en especial os utentes desta lingua se artellen á volta dunha asociación ou algún outro ente semellante que lles permita dar voz as súas demandas e propostas, do contrario a perda será irreparable. Quizais o modelo reivindicativo seguido pola comunidade galego

⁴ No que hoxe se entende por O Bierzo, e dicir o territorio sobre o que ten competencias o Consello Comarcal do Bierzo.

falante do Bierzo lles sirva, e tamén o precedente que estes sentaron no que á conquista de dereitos lingüísticos se refere. O que non poden facer é reprocharnos aos que defendemos o galego do Bierzo non defender a súa lingua, pois isto sería como reprocharlle a un falante de castellano non defender activamente o galego. Conste que estes reproches veñen sempre de persoas alleas á nosa comarca.

Por último, chamar a atención para o facto de haber persoas e organismos que dicindo defender unha lingua "x" adi-

canse atacar a lingua "y", a estes só lles podo aconsellar que revisen os seus plantexamentos e pensen na barbaridade e no mal que están facendo, en especial, a lingua que din defender, fica aquí o meu desexo de que tan censurábeis feitos do pasado non se veñan a repetir e se críe desde xa unha dinámica de respecto e estreita e honesta cooperación para conseguirmos dereitos reais e efectivos para os falantes das linguas minoritarias de España.

PRO ITA SCRIO IN SARDU

Chiara Teresa Perra

Chistionare in sardu e arregordare funt pro mei sa própia cosa. Dda pigo de atesu...

Cando mi seo coiada seo andata a biver a Casteddu, in unu apartamentu. Tenemo intzandos bintixinco annos. Giai andare a biver a Casteddu, in unu logu chi no m'aparteniat fiat stétida una cosa legia, ma biver cun un ómine, maridu meu, meda diversu de mei, fiat stétida una cosa ancora prus legia. Ca apo postu dexe annos a decider de mi separare. E no est stétidu fáicile, tenemo duos fillos e sciemo chi issu, su babbu, no mi iat essire agiudadu a ddos crescer. Pro fortuna mia no tenemo problemas de dinari. A pustis de sa separatzione seo torrada a Quartu, innue femo náscida e créscida.

A m'esser agatada in sa domo innue femo náscida e pesada m'a fatu scete bene. Totu m'arregordat chine femo e custu m'at agiudadu meda a pigare cuntatu cun is rexinas cosa mia. Sa domo fiat sa própia domo innue de pipia emo bidu su traballu de babbu meu e da sa gente a chine issu dát traballu. Deo bivemo e bivo

in is argiolas, logu, unu tempu, innue si tréulat su trigu.

Su portone est mannu, no nci est una porta strinta de galera cumente in s'apartamentu de Casteddu, e faet bier súbitu su prociu cun is camineras bellas de pedra, innue passánt is carros, e sa pratza cun s'impedradu, su giardinu e sa lolla in fundu cun is aposentus. Sa luxe, s'áera de respiru própiu comente cando femo pipia.

Totu m'arregordat cussu tempu passasu. Su muntronaxiu... regollemo is oos e castiamo is puddas. Su magasinu... is cupones, su binu. Is staddas... is cuaddos. Imoe nci est in pratza una prentza giustu pro arregordu e duas pedras de mola. Mi paret ancora de intender su fragu de su burricu chi girat in sa mola, e mi paret de bier su trigu calende. Funt passados innoe, in custa pratza, is cuaddos, is carros, is serbidores chi portant is frutus de su satu. Su pastore, su late, su casu, is frommas de casu e de arriscotu salidu chi faiant benner is salidas scete a ddas castiare, su binu, s'amíndula a su sole a sicare, is

caschitas de s'axina postas in pratza cun su pampine friscu.

Cussu fiat su mundu, prenu de vida, unitáriu e contínuu. Su ciclu de is stasones, is traballus, s'impreu de su chi s'agatát in natura. De is æmines a is frutos, de sa terra a su ladámine : faer parte de sa terra apaxiada, sa bida e sa morte fiant eventos naturales.

Totu custu deo dd'apo torradu a intender a intros de mei, femo bessende de s'inferru e s'est obberta una luxe: s'arregordu e sa fortza de cussu mundu fatu de cosas concretas, chi si podiant tocare. No fiat unu mundu sfilaciadu, fiat naturale e prenu de sinnificadu. A esser podidu torrare a provare sensatziones scadescidas, e biver una conditzione de praxere m'a fatu cumprunder chi nde podemo bessire a foras de su scuru de cussu chi emo passadu fintzas a intzando. Innue femo deo? Si no podemo intender praxere, deo femo atesu de mei, atesu de sa possibilitade de intender praxere. Femo *alienada*. Ma imoe m'acatamo chi fiat possibile provare sensatziones bellas, cussa fiat una cunferma.

Is categorias de tempus e de spátziu fiant diversas, e is sensatziones diversas. Totu teniat unu tempu cosa sua, su pane chi axedat, su late chi callat, su trigu chi bennet farra. De onnia cosa si conoschiant is diversos momentos, is pasagios.

Apo chistionadu de su chi apo bívidu a manna. Si torro ancora prus a coa in su tempus, a cando femo pipia, de siguru apo bividu una conditzione de privatzione pare a custa. Imoe cumprando ita est diaderus su fueddu "alienatzione". Est custu fueddu su chi mi paret potza esprimere mellus su chi apo passadu deo, ma no scete deo, a scola cando mi seo agatada a deper faer is contos cun una realidade diversa de sa chi emo bividu fintzas a sa die prima. Pagu cosas m'arregordu de cando andamu a scola, e giai custu faet cumprunder chi calincuna est capitada, nc'est stétida una violéntzia, una fratura. Su chi regonnosco a intro de mei est una mancántzia. No podemo contare su chi mi cápitat foras de sa scola, no femo regonnota comente una pipia, is afannos, is disigios, is afetos fiant escludidos.

Cando seo andata a scola pro sa prima borta, deo no apo agatadu nudda de su mundu chi conoschemo, no nci fiat nisciuna relatzione cun cussu mundu. Sa cultura e sa scola fiant duas cosas separadas, duos mundos meda diversos. Sa cultura de is messáios, de is pastores no fiat craculada e in scola si depiat chistionare scete s'italianu. Sa língua chi chistionamo, chi fiada su sardu, no si depiat imperare. Est stétidu difícile imparare una língua, s'italianu, proita in domo no si chistionát. Dd'intendemus

scete a scola e is régulas chi baliat pro su sardu no baliat pro s'italianu. Dd'imparamus male e s'intendemus in sugetzione chene de scire pro ita. No dd'imparamus, ma no proita noso no ddu podemus imparare, est chi no nci fiant is conditziones giustas, noso no femus tontos, però si faiant passare pro tontos. Is sentimentos funt tropu importantes pro imparare, ma si ddos ant apatigados. Si unu pipiu s'intendet rifuradu certu no est in sa conditzione mellus peo poder imparare. Si su mundu cosa sua no bennet valorizadu issu etotu pensat de no baller nudda. Unu pipiu no imparat scete cun sa conca, su chi contat funt puru is emozioni e i sentimentos. Fiat sa scola chi no andat bene, no is pipius. E cando is pipios funt crécidos ant pensadu chi sa curpa de no rennescer in su stúdiu fiat s'insoro. No fiant in gradu, essende pipios, de s'acatare chi nci fiat calincuna cosa chi no andat bene.

Est stétidu peus de si nde bogare s'ánima.

Custa conditzione pro mei durat oe puru. M'intendo inniorante, mancari no siat inniorante. Sa violéntzia, su *trauma* chi a creadu sa scola no nde bessit cun facilidade de a intros, durat fintzas a mannos.

Scete imoe a manna m'acato de totu su chi apo recidu in fantasia, in intelligenzia, in sensibilidade. E seo contende

totu custas cosas proita scete imoe cumprendi diaderos ita est s'alienazione, ita est stétidu a si nd'esser pigadu su chi si spetat, su chi s'aparteniat: su praxere e sa fieresa de esser su chi femus. Proibende-se sa língua s'ant proibidu de esser comente femus pro si faer benner su chi no bolemus esser, e in prus s'ant fatu creer chi a esser sardos bolia narrer esser puru tontos e inniorantis. E is pastores, is messaius no fiant considerados. Certu una língua diversa de su sardu si podiat imparare, ma s'italianu no si dd'ant imparadu comente un'átera língua chi si poniat a su costadu de sa nostra ma comente s'única língua. Su sardu est abbarradu in foras, no podiat intrare. Ma impari a su sardu no est pótzidu intrare nemancu su mundu chi fiat collegadu a issu. Est custa s'operatzione legia e violenta chi est stétida fata. Su chi est passadu est stétida s'ecuatzione sardu-póberu, sardu-inniorante, sardu-brutu, sardu-nieddutzu, sardu-tontu. Emo a poder sighire aici ca sa cadena est longa...

Fiat totu una cultura cussa chi no si aculliat. Proita deo pipia no podemo chistionare de sa pudda chi mamma poniat a frucire in s'apumentu de su lore o de is pilloneddos apena nácidos chi andamo a acariciare intro de s'imbudu de linna? No poder donare unu nómine a cussas cosas fiat comente a no ddas faer esistire. Si pongo in relatzione s'esperientzia de is

elementares cun cussa de sa scola média e ancora cun cussa de sa scola superiore, nc'est un'únicu denominadore in cumunu: su disagiu. Depemo abarrare a suta e soportare su chi provamo. Sa separazione inter s'ambiente cosa mia e sa scola no at favoressidu s'apprendimentu e nemancu sa possibilidade de intervenir cun una cultura noa e creativa in s'ambiente. E acabada sa scola superiore, puru a s'universidade, sa cosa est sikhida aici e s'est repétida. Sa fratura inter cussos mundos chi depiant esser acostados, no stesiados, at creadu unu sbuidu, unu fossu profundu, unu carropu, e sa condizione de inferioridade e de diversidade est abbarrada. Torro sempre a bomba. Mi seo inténdida sempre una persona obligada a biver e a pensare in una manera chi no m'aparteniat.

Imoe s'est obberende un'átera ventana e est intrende luxe noa: scrivere in sardu est casi una sfida. Poder donare unu nómine a is cosas chi penso e chi intendo a intro de mei est comente a ddas faer esistire e potzo recuperare su siléntziu de totu su tempus passadu. Su chi

est abbarradu no definidu, fráigile, provisóriu agatat un'essida.

S'alienatzione si cumpensat cun custu usu de su fueddu scritu e cun sa gana de mi boller cunfrontare cun átera gente chi mancari at bividu esperiéntzias similes. Scrivere est donare unu corpus concretu a s'ánima. Tzerriare is cosas cun su nómine insoro.

A boxe arta, chena de mi birgungiare. Apo sempre scritu in italianu, ma imoe chi unu strangiu m'at invitadu a ddu faer in sardu, ddu fatzo cun praxere. Seo contenta chi sa boxe arribet atesu, chi no si perdat su chi apo bividu. Seo cuntenta de donare a sa retza pro mesu de su *computer* totu su chi est abbarradu "incompiuto". Su chi fiat no cumpridu imoe agatat cumprimentu. E is fueddos podent bessire pro contare su dolore provadu. Est cumente de narrer: «Ascurtai-me, legei-mi!»

S'intregu custu biage, ddu portaus impare?

